

دانشگاه لرستان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عرب

بررسی فلسفه فروع دین از دیدگاه امام علی (علیه السلام)

نگارنده:

ملیحه جعفری پور جلال آبادی

استاد راهنما:

دکتر حسین فلاحی اصل

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته نهج البلاغه (اصول الدین و معارف علوی)

دی ماه ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عرب

بررسی فلسفه فروع دین از دیدگاه امام علی (علیه السلام)

نگارنده:

ملیحه جعفری پور جلال آبادی

استاد راهنما:

دکتر حسین فلاحی اصل

استاد مشاور:

دکتر سید محمود میرزایی الحسینی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته نهج البلاغه (گرایش اصول الدین و معارف علوی)

دی ماه ۱۳۹۲

همه ی امتیازات این پایان نامه به دانشگاه لرستان تعلق دارد در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب در مجلات، کنفرانس ها، یا

نشرانی ها، باید نام دانشگاه لرستان (یا استادیاستاد راهنمای پایان نامه) و نام دانشجو با ذکر نامخذ و ضمن مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی

دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تقدیم به :

شاهکار خلقت

شاه ولایت

و آنکه در دلش، درد بزرگی داشت ؛

درد دلی برای گفتن،

هم داشت ، هم نداشت ...

امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب (علیه السلام)

سپاس گزاری:

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

از پدر و مادر عزیزم، این دو معلم بزرگوارم، که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یآوری بی چشم داشت برای من بوده اند؛

از جناب آقای دکتر حسین فلاحی اصل که در کمال سعه صدر، زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛

از جناب آقای دکتر محمود میرزایی الحسینی، که زحمت مشاوره این رساله را عهده دار شدند؛

از جناب دکتر علی نظری، که زحمت داوری این رساله را بر عهده گرفتند؛

و همه کسانی که در جمع آوری این پروژه بنده را یاری نمودند.

باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید إن شاء الله.

چکیده:

پی بردن به فلسفه کامل و علت تامه همه احکام و مسائل اسلامی برای بشر عادی ممکن نیست و آن چه که ما می‌شناسیم و فقهای اسلامی با استفاده از کتاب، سنت، عقل و اجماع به آن دست می‌یابند، فلسفه و حکمت احکام است. فروع دین در شرع مقدس اسلام از جایگاه و اهمیت ویژه برخوردار است؛ زیرا این امور در بردارنده اعمال و رفتار هر مسلمان است و خداوند متعال هدف آفرینش انسان را عبادت و بندگی بیان می‌فرماید. شناخت فلسفه و حکمت احکام می‌تواند به شخص مکلف انگیزه دهد و او را در میدان عمل یاری کند. بنابراین انجام تحقیقی در مورد بررسی حکمت و فلسفه فروع دین ضروری به نظر می‌رسد.

در این پایان نامه سعی شده با تکیه بر دیدگاه امیرالمومنین علی (علیه السلام) در نهج البلاغه و سایر کتب حدیثی و روایی به بررسی فلسفه فروع دین پرداخته شود. روش تحقیق کتابخانه‌ای و بر اساس فیش برداری می‌باشد که پس از جمع‌آوری اطلاعات و برقراری رابطه منطقی بین آنها مطالب مورد بررسی قرار می‌گیرد. علی بن ابی طالب (علیه السلام) در جاهای مختلف فلسفه هر یک از فروع دین را به زیبایی تبیین می‌فرماید که از جمله مهم‌ترین آنها؛ زدودن تکبر و غرور، رام شدن شهوات، قرب الی الله، سلامت در دنیا و آخرت، جلب رحمت و رضایت الهی، آمرزش و وصول به جنت و ... را برمی‌شمارد.

کلمات کلیدی: نهج البلاغه، امام علی (علیه السلام)، فلسفه فروع دین

فهرست

أ.....	مقدمه
۱.....	فصل اول: کلیات، مفاهیم، تعریف
۲.....	۱-۱- بیان مسأله.....
۲.....	۲-۱- سؤال اصلی.....
۲.....	۳-۱- فرضیه اصلی.....
۳.....	۴-۱- پیشینه تحقیق.....
۳.....	۵-۱- ضرورت و اهداف تحقیق.....
۴.....	۶-۱- روش تحقیق.....
۴.....	۷-۱- اهمیت فلسفه.....
۵.....	۱-۷-۱- ضرورت بحث.....
۶.....	۸-۱- معنا و مفهوم فلسفه.....
۶.....	۹-۱- معنا و مفهوم حکمت.....
۷.....	۱۰-۱- معنا و مفهوم علت.....
۸.....	۱۱-۱- تفاوت علت احکام و حکمت احکام.....
۱۱.....	۱۲-۱- انواع فلسفه احکام.....
۱۱.....	۱-۱۲-۱- فلسفه آشکار:

- ۱-۱۲-۲- فلسفه آشکار شده در قرآن و احادیث:..... ۱۱
- ۱-۱۲-۳- فلسفه آشکار شده در علوم روز:..... ۱۲
- ۱-۱۲-۴- فلسفه های آشکار نشده:..... ۱۲
- ۱-۱۳-۱- فواید شناخت فلسفه احکام..... ۱۳
- ۱-۱۳-۱- ایجاد انگیزه مضاعف در میدان عمل:..... ۱۳
- ۱-۱۳-۲- کارآیی فلسفه احکام در مباحث کلامی:..... ۱۳
- ۱-۱۳-۳- شناخت ابعاد اعجازی وحی:..... ۱۴
- ۱-۱۴-۱- ادله احکام ۱۵
- ۱-۱۴-۱- قرآن:..... ۱۵
- ۱-۱۴-۲- سنت:..... ۱۵
- ۱-۱۴-۳- عقل:..... ۱۶
- ۱-۱۴-۴- اجماع:..... ۱۸
- ۱-۱۵-۱- چگونگی دریافت ادله احکام ۲۰
- ۱-۱۵-۱- مستنبط العله:..... ۲۰
- ۱-۱۵-۲- منصوص العله:..... ۲۰
- فصل دوم: مفهوم شناسی عبادت، اصول و فروع دین ۲۲
- ۲-۱- تعریف عبادت..... ۲۳

- ۲-۱-۱- ریشه لغوی عبادت:..... ۲۳
- ۲-۲- ریشه‌های عبادت..... ۲۵
- ۲-۲-۱- عظمت خدا:..... ۲۵
- ۲-۲-۲- احساس نیاز و وابستگی:..... ۲۶
- ۲-۲-۳- سپاس نعمت:..... ۲۶
- ۲-۲-۴- فطرت:..... ۲۶
- ۲-۳- فلسفه عبادات..... ۲۷
- ۲-۴- انواع واجبات..... ۳۰
- ۲-۵- اصول و فروع دین..... ۳۱
- ۲-۵-۱- اصول دین:..... ۳۱
- ۲-۵-۱-۱- مراتب توحید:..... ۳۲
- ۲-۵-۲- فروع دین:..... ۳۲
- ۲-۶- تفاوت اصول و فروع دین..... ۳۳
- فصل سوم: فلسفه و حکمت فروع دین..... ۳۵
- ۳-۱- نماز..... ۳۶
- ۳-۱-۱- نماز و همنشینی با خداوند..... ۳۷
- ۳-۱-۲- نماز عامل وصول به بهشت و برائت از جهنم..... ۳۸

- ۳۸.....۳-۱-۳- وسیله ای برای زدودن کبر و غرور.....
- ۴۱.....۳-۱-۴- قلعه ای محکم در برابر حملات شیطان.....
- ۴۲.....۳-۱-۵- نماز باعث سلامتی و آرامش روح و روان.....
- ۴۴.....۳-۱-۶- نماز وسیله نزدیکی به خدا.....
- ۴۶.....۳-۱-۷- میزان اعمال.....
- ۴۷.....۳-۱-۸- گناه زدایی.....
- ۴۹.....۳-۲-۲- روزه.....
- ۴۹.....۳-۲-۱- آزمایش اخلاص مردم.....
- ۵۰.....۳-۲-۲- کبر زدایی و رام کردن شهوات.....
- ۵۱.....۳-۲-۳- آرامش و سلامتی بدن.....
- ۵۲.....۳-۲-۴- روزه سپر عذاب الهی و کلید ورود به بهشت.....
- ۵۳.....۳-۳- خمس و زکات.....
- ۵۴.....۳-۳-۱- قرب الی الله.....
- ۵۵.....۳-۳-۲- تدبیر برای روز نیازمندی.....
- ۵۶.....۳-۳-۳- کفاره گناهان و سپر در برابر آتش.....
- ۵۶.....۳-۳-۴- زکات وسیله نگهداری اموال.....
- ۵۸.....۳-۳-۵- خمس و حلال زاده بودن.....

- ۵۸.....۳-۳-۶- فرو نشانیدن غضب الهی و امان از آتش جهنم.....
- ۵۹.....۳-۳-۷- برابر سازی.....
- ۶۰.....۳-۳-۸- زکات سبب روزی.....
- ۶۲.....۳-۳-۹- زکات رکن دین.....
- ۶۲.....۳-۳-۱۰- مال بدون زکات بدترین مال.....
- ۶۲.....۳-۳-۱۱- کبرزدایی.....
- ۶۳.....۳-۳-۱۲- حفظ کرامت اهل بیت (علیهم السلام) با تشریح خمس.....
- ۶۵.....۳-۴-۴- حج.....
- ۶۶.....۳-۴-۱- حج، آزمایش بشر و بیتوجهی به مظاهر دنیوی و زدزدن کبر.....
- ۷۱.....۳-۴-۲- حج، عامل همبستگی دینی.....
- ۷۲.....۳-۴-۳- حج، جهاد ناتوانان.....
- ۷۳.....۳-۴-۴- حج، وسیله خلوص.....
- ۷۳.....۳-۴-۵- حج، وعده گاه آمرزش الهی.....
- ۷۵.....۳-۴-۶- حج، وسیله تقرّب به خداوند.....
- ۷۶.....۳-۴-۷- حج، سبب رحمت و وصول به بهشت.....
- ۷۷.....۳-۴-۸- تعلیم و تعلّم در حج.....
- ۷۸.....۳-۴-۹- حج، محرک چرخ اقتصادی.....

- ۷۸.....۳-۴-۱۰- حج، نشانه عظمت اسلام.....
- ۸۰.....۳-۴-۱۱- حج، بیمه شدن از فقر.....
- ۸۰.....۳-۴-۱۲- تارک حج کافر است.....
- ۸۱.....۳-۵- جهاد.....
- ۸۲.....۳-۵-۱- جهاد وسیله تقرب به خدا و اطاعت از او.....
- ۸۳.....۳-۵-۲- جهاد، وسیله آشکار ساختن حق و هدایت گمراهان.....
- ۸۵.....۳-۵-۳- جهاد، عامل سربلندی اسلام.....
- ۸۸.....۳-۵-۴- جهاد، دروازه بهشت.....
- ۸۹.....۳-۵-۵- عواقب ترک جهاد.....
- ۹۲.....۳-۶- تولی و تبری.....
- ۹۴.....۳-۶-۱- شرایط تحقق تولی و تبری.....
- ۹۴.....۳-۶-۱-۱- معرفت:.....
- ۹۵.....۳-۶-۱-۲- تلازم تولی و تبری:.....
- ۹۵.....۳-۶-۱-۲- اقتداء عملی به اولیاء الهی و انزجار عملی از دشمنان:.....
- ۹۶.....۳-۶-۲- معیار حلال زادگی.....
- ۹۶.....۳-۶-۳- محشور شدن با اهل بیت (علیه السلام).....
- ۹۷.....۳-۶-۴- قوامون و مدبران امر جهان.....

- ۹۸.....۳-۶-۵- جلب رحمت و لعنت پروردگار.....
- ۹۹.....۳-۶-۶- عاملان حیات علم و مرگ جهل و نادانی.....
- ۱۰۳.....۳-۶-۷- میزان بهشت و جهنم.....
- ۱۰۴.....۳-۶-۸- عاملان هدایت بشریت.....
- ۱۰۶.....۳-۷-۷- امر به معروف و نهی از منکر.....
- ۱۰۶.....۳-۷-۱- اصلاح عوام.....
- ۱۰۷.....۳-۷-۲- سلامت در دنیا و آخرت.....
- ۱۰۸.....۳-۷-۳- پابرجایی شریعت و توانمندی مومنان و رانده شدن سفیهان.....
- ۱۰۸.....۳-۷-۴- اصلاح شدن آمر و ناهی.....
- ۱۰۹.....۳-۷-۵- مبحث : حکمت ترک نکردن امر به معروف و نهی از منکر.....
- ۱۰۹.....۳-۷-۵-۱- گمراهی آحاد جامعه:.....
- ۱۱۰.....۳-۷-۵-۲- تسلط بدان و مستجاب نشدن دعا:.....
- ۱۱۱.....۳-۷-۵-۳- دوری از رحمت خداوند:.....
- ۱۱۳.....نتیجه.....
- ۱۱۴.....منابع.....

مقدمه:

در شرع مقدس اسلام احکام بر اساس مصلحت و مفسده فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی پایه گذاری شده‌اند. زیرا حکمت خداوند ایجاب می‌کند که احکامی متناسب با همه ابعاد انسان اعم از روحی و جسمی، فردی و اجتماعی و ... برای هدایت و سعادت بشر در جهت تکامل او نازل کند.

این قوانین و دستورات اسلامی برای تقویت روح بندگی و ستایش و تسلیم در برابر حق توسط برگزیدگان خداوند به انسان‌ها ابلاغ شد تا زمینه رشد و ترقی به سوی کمال برای بشریت را فراهم کند.

آنچه که پیش رو دارید رساله‌ای با عنوان «بررسی فلسفه فروع دین از دیدگاه امام علی (علیه السلام)» شامل چهار فصل می‌باشد:

در فصل اول: کلیات تحقیق، معنا و مفهوم فلسفه، حکمت و علت، اهمیت فلسفه و تفاوت علت احکام و حکمت آن‌ها با هم، انواع فلسفه احکام و شناخت فلسفه آن‌ها و منابعی که فقها با استفاده از آن‌ها به استنباط احکام می‌پردازند، بیان می‌شود.

در فصل دوم: تعریف لغوی و اصطلاحی عبادت در علم اصول پرداخته می‌شود و سپس ریشه‌های عبادت و فلسفه عبادات اسلامی به طور کلی و در پایان این فصل تعریفی از اصول و فروع دین ارائه می‌شود و تفاوت آن دو با یادآور می‌گردد.

در فصل پایانی: فلسفه و حکمت هر یک از فروع دین به طور مبسوط مورد بررسی قرار گرفت، که امیرالمومنین علی (علیه السلام) مواردی هم چون تقوا، قرب الی الله، رسیدن به بهشت، برائت از آتش جهنم، آمرزش گناهان، تقویت دین، جلب رضایت الهی، قوام جامعه اسلامی، دوری از کبر و خود پسندی، یادآوری قیامت، آرامش روح و جان، عامل پذیرش سایر اعمال، حفاظت از شیطان، آزمایش اخلاص بشر و ... را به عنوان حکمت و فلسفه فروع دین یادآور می‌شوند.

آن چه که از آن به عنوان حکمت و فلسفه فروع دین در این نوشتار از لسان امیرالمومنین (علیه السلام) بحث می‌شود علت تشریح احکام نیست بلکه مراد فوائد، منافع و مصالح آن‌هاست؛ چرا که علت تامه همه احکام در قرآن و روایات تبیین نشده است و انسان محدود توانایی درک تمامی علل را ندارد.

ما ادعا نداریم که در این نگارش همه حکمت و فلسفه فروع دین را در آثار مولا الموحدین امیر المومنین علی (علیه السلام) ذکر نمودیم بلکه سعی کردیم در حد توان خویش قطره‌ای از بی‌کران دریای علم امام (علیه السلام) را برگزیریم.

با تشکر

ملیحه جعفری پور

دی ماه ۱۳۹۲

فصل اول:

کلیات، مفاهیم، تعاریف

۱-۱- بیان مسأله

خداوند حکیم جهان و هستی را از روی حکمت نافذه خویش آفرید و مسلماً هر یک از دستورات دین اسلام اعم از کلی و جزئی دارای حکمتی است که بشر کم و بیش به برخی از حکمت‌های آن پی برده و حکمت برخی را نفهمیده است.

به طور کلی احکام در اسلام سه قسم می باشند: ۱- احکامی که مطابق عقلند؛ یعنی عقل آن‌ها را می پذیرد، مانند شکسته بودن نماز مسافر ۲- احکامی که موافق عقلند؛ یعنی عقل دلیلی بر رد آن‌ها ندارد، مانند اول پوشیدن کفش پای راست ۳- احکامی که مافوق عقلند، مانند کارهایی که حضرت خضر(علیه السلام) انجام داد؛ یعنی عقل می گوید این ممکن است اما من نمی توانم آن را درک کنم.

اگر تمام احکام دین برای عقل قابل فهم باشند در حقیقت با شکوفایی عقل، عمر دین به پایان خواهد رسید، عقل جایگزین دین می شود؛ در حالی که عقل و دین مکمل یکدیگرند. بنابراین ما بر آن شدیم تا به حکمت و فلسفه فروع دین از منظر حاملان اصلی دین که بعد از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) علی (علیه السلام) در رأس آنان قرار دارد، جویند شویم. بدیهی است آنچه که در ابتدا از لفظ فروع دین به ذهن متبادر می شود نماز، روزه، خمس و... است، ولی در واقع تمام احکام اسلامی به جز اصول دین در حیطه فروع دین می باشند و نماز، روزه و خمس و... مهم ترین فروع دین اند، بنابراین مهم ترین فروع دین را در کلام علی (علیه السلام) مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱-۲- سؤال اصلی

امام علی (علیه السلام) حکمت و فلسفه فروع دین را چگونه بیان فرموده اند؟

۱-۳- فرضیه اصلی

از آنجا که عقل و دین مکمل یکدیگرند و برخی از احکام دین مافوق عقل اند و دین باید آن‌ها را روشن سازد، اگر امام (علیه السلام) فلسفه فروع دین را از تمام ابعاد مورد بررسی قرار می داد، بشر عقل را

کارگشای مسائل خویش می‌پنداشت و دیگر هیچ نیازی به دین احساس نمی‌کرد و یا بعد از دستیابی عقل به تمام فلسفه‌ی احکام دیگر نیازی به بیانات قرآن کریم و اولیاء دین نبود و عقل جایگزین وحی می‌شد.

۱-۴- پیشینه تحقیق

در زمینه مباحث فروع دین در نهج البلاغه آثار زیر منتشر شده است:

علیرضا رجایی تهرانی، نماز در نهج البلاغه، دارالصادقین، ۱۳۷۵

سید حسن موسوی، نماز و روزه در نهج البلاغه، انتشارات وفایی، ۱۳۷۹

حمید رضا کفاش، امر به معروف و نهی از منکر در نهج البلاغه، تهران، پیام آزادی، ۱۳۷۳

علی دوانی، راز نماز در نهج البلاغه، تهران، نشر مطهر، ۱۳۷۳

علیرضا رحیمی، از چشمه سار نهج البلاغه: نماز زیباترین پرستش، والاترین نیایش، تهران، بلاغ دانش، ۱۳۷۶

فروع دین در نهج البلاغه، بنیاد نهج البلاغه، تهران

آیین جهاد از دیدگاه نهج البلاغه، بنیاد نهج البلاغه، تهران، ۱۳۶۲

درباره هر یک از فروع دین در نهج البلاغه به طور جداگانه کار شده است؛ ولی به صورت منسجم فلسفه فروع دین کار نشده است و همه اشارات نهج البلاغه در امر فروع دین جمع آوری و تحلیل نشده است.

۱-۵- ضرورت و اهداف تحقیق

انسان از یک سو موجودی پرسشگر است و دائما به دنبال چرایی مسائل می‌گردد و از سوی دیگر موجودی محدود است و ظرفیت دانستن تمام فلسفه احکام را ندارد (مگر انسان کامل) و می‌توان گفت

فلسفه در حد تعالی ظرفیت بشر است که برای درک آن باید ظرفیتش را ارتقاء دهد. لذا ما برای این که بتوانیم پاسخ بشر را از منابع زلال و شفاف بدهیم بر آن شدیم تا فلسفه فروع دین را از زبان گویای امام علی (علیه السلام) در نهج البلاغه بررسی نماییم. البته روشن است که دست یابی به همه ابعاد و حکمت‌های احکام میسور و مقدور نیست.

۱-۶- روش تحقیق

روش کار در این نوشته، بر پایه‌ی تحقیق به روش کتابخانه‌ای و بر مبنای تحلیل است. در فصل اول کلیات بیان می‌شود. در فصول بعد اشاره‌ای کلی به عبادت و اصول و فروع دین می‌گردد و در فصل پایانی فلسفه هر یک از فروع دین به صورت تفصیلی بیان می‌شود.

این نوشته به روش توصیفی-تحلیلی و از طریق کتابخانه‌ای، جمع‌آوری فیش در رابطه با عناوین و سرفصل‌ها گردآوری شده است.

۱-۷- اهمیت فلسفه

دانستن فلسفه احکام نباید شرط عمل قرار گیرد. عقل ما دو نوع فرمان دارد: فرمان کوتاه مدت و فرمان دراز مدت. مثلاً در مراجعه به پزشک و گرفتن دارو، فرمان کوتاه مدتش این است که از این دارو طبق دستور پزشک استفاده کن گرچه فلسفه و خواص دارو را نمی‌دانی و فرمان دراز مدتش این است که برو درس بخوان تا بفهمی. در مسائل شرعی هم همین است؛ یعنی عمل کن گرچه فلسفه‌اش را نمی‌دانی، ولی دنبال تحقیق و پژوهش باش. دانستن یا ندانستن فلسفه احکام نباید تأثیری در عمل داشته باشد. انسان موحد واقعی کسی است که اگر فلسفه حکمی را بداند یا نداند برایش در عمل به حکم فرقی نمی‌کند و آن را چون فرمان خداوند متعال است، انجام می‌دهد. (وحیدی، ۱۳۸۱: ۲۸).